

УДК: 070:654.19 (575.2) (04)

Сарыбаева Нурзат Кудайбергеновна

КР УИАнын Ч. Айтматов атындагы

Тил жана адабият институтунун

Кыргыз адабияты бөлүмүнүн ага илимий кызматкери

РАДИОЖУРНАЛИСТИКАНЫН СПЕЦИФИКАЛЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Сарыбаева Нурзат Кудайбергеновна

Старший научный сотрудник

института языка и литературы имени Ч. Айтматова НАН КР

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАДИОЖУРНАЛИСТИКИ

Sarybayeva Nurzat Kudaibergenovna

Senior researcher of the Institute of Language and Literature

named by Ch. Aitmatov NAS KR

SPECIFIC FEATURES OF RADIO JOURNALISM

Аннотация. Макалада радионун ММКдагы орду жана ролу туурасында сөз болот. Ошондой эле радиожурналистиканын ММКдагы өзгөчөлүктөрүнө көңүл бурулуп, аталган тармакка тиешелүү теориялык билимди, практикалык көндүмдөрдү, берилген маалыматтарды бышыктоо, толуктоо максатын көздөйт. Радиожурналистиканын көркөм каражаттарына кенен токтолуп, тыкыр анализ жүргүзүлөт.

Радиожурналисттин кесиптик ишмердүүлүгүнө байланыштуу түрдүү аспектилер каралат. Коомдук аң-сезимди калыптандыруудагы радионун аткарган кызматы, жалпы эле бүгүнкү күндөгү радионун коомдогу орду туурасында сөз болот. Мына ушул жана башка бир катар маселелер туурасында сөз болот.

Негизги сөздөр: Радиожурналистика, ММК, радио, тв, басма сөз, радиожурналист, функция, фактор, ишмердүүлүк, чыгармачылык, аудитория, өзгөчөлүк ж.б.

Аннотация. В статье рассматриваются место и роль радио в СМИ. Он также фокусируется на специфике радиожурналистики в СМИ и направлен на закрепление и дополнение теоретических знаний, практических навыков и информации, предоставляемой в этой области. Широко обсуждаются и подробно анализируются художественные средства радиожурналистики.

Рассматриваются различные аспекты, связанные с профессиональной деятельностью радиожурналиста. Будет обсуждаться роль радио в формировании общественного сознания и роль радио в современном обществе. Тот и ряд других вопросов будут обсуждаться.

Ключевые слова: радиожурналистика, СМИ, радио, тв, газета, радиожурналист, функция, фактор, деятельность, творчество, аудитория, особенность.

Abstract. The article examines the place and role of radio in the media. It also focuses on the specifics of radio journalism in the media and is aimed at consolidating and supplementing theoretical knowledge, practical skills and information provided in this area. The artistic means of radio journalism

Various aspects related to the professional activities of a radio journalist are considered. The role of radio in the formation of public consciousness and the

Keywords: radio journalism, mass media, radio, TV, newspaper, radio journalist, function, factor, activity, creativity, audience, feature.

Радиожурналистика – бул журналисттик чыгармачылыктын бир түрү. Ал радиоктуруу каражаттары аркылуу, журналисттик ишмердүүлүккө негизделген радиоберүүлөрдүн жаралышы менен түшүндүрүлөт. Массалык маалымат каражаттарынын ичинен радио тармагы аудитория менен тыгыз байланышта

болуп, айрыкча көңүл ачуу багытындагы программаларды даярдоодо алдыңкы орунда турары талашсыз. Мындай көрүнүш бир катар жагдайлар менен тыгыз байланыштуу. Айталы, радио ММКнын башка түрлөрүнүн ичинен өзүнүн оперативдүүлүгү, ийкемдүүлүгү, ыңгайлуулугу менен жалпы угармандарга багытталып, алардын табит-

терине, талаптарына ылайык жаратылат. Бул берүүлөрдү атайын даярдык менен олтуруп угуунун кажети жок. Башка иштерди аткарып жатып деле, радио берүүлөрдү уга берсе болот. Радио берүүлөрү ММК катарын да пайда болгон учурдан тартып, коомдун руханий дүйнөсүнүн баардык тармактарын да: саясатта, идеологияда, агартуу тармагында, адабият менен искусствонун бардык түрлөрүндө тездик менен кабыл алынды. Бул берүүлөр, учурда дыйканды, жумушчу ну, акынды жана музыкантты же болбосо, мамлекеттик ишмерди өзүнүн сыйкырдуу күчү менен өзүнө тартып, суктанта алды. Козгогон идея-ойлору аркылуу угармандарды ойлонтуп, түйшөлтүп, алардын рухий изденүүлөрүнө азык-жем таштай алды. Балким, коом өнүгүп, компьютердик маалыматтык кылымда жашаган муун үчүн бул берүүлөр анча деле таң калыштуу окуя катарында кабыл алынбашы мүмкүн, бирок радионун ачылышы өз мезгилинде адамзат цивилизациясы космоско учкан сыяктуу туюлуп, чоң сенсация катары кабыл алынган болчу.

ММКнын өнүгүү жолунда, радиожурналистика менен телекөрсөтүүнүн карым-катнашы, алардын ортосундагы айырмачылыктар, жетишкендиктер менен кемчиликтер туурасында көптөгөн талаш-тартыш маселелер узак убакыттан бери өкүм сүрүп келүүдө. Көрүнүктүү окумуштуу Э.Г. Багиров басма сөздүн, кинонун, радио жана телевидениенин ишмердүүлүгүн акыйкаттуулук менен бөлүштүрүүнү сунуштап мындай деген: «Разделение труда между печатью, кино, радио и телевидением, – справедливо отмечает Э. Г. Багиров, – диктуется их специфическими возможностями, их природой. Чем точнее используются природные качества каждого из средств, чем органичнее между ними разделение труда, тем эффективнее работает система в целом». [1. 4-5-6.] – деген ойду айткан. Бул жерден ар биринин (кино, радио, тв) мүмкүнчүлүгүнө жана жаратылышына жараша ишмердүүлүк жүргүзөөрү такталып калды. Окумуштуунун бул пикирине таянсак канчалык алардын ар бир каражатынын табигый сапатын тагыраак колдонсок, бүтүндөй бир системанын эффективдүү иштешинде, алардын ортосундагы эмгекти бөлүштүрүүдө ошончолук кыймылдуу болорун байкай алабыз.

Жогоруда биз белгилеп өткөн теле менен радионун ортосундагы атаандаштык маселесинин өзөгү да, дал ушул жерде жатат. Анткени, бир тарап, радионун мүмкүнчүлүк

төрүнө караганда теленин мүмкүнчүлүк төрү жогору деп белгилешсе, айрымдар тескерисинче, телеге караганда радионун мүмкүнчүлүктөрү жогору деп эсептейт. Бул маселенин жөнү биринчиден, радио менен теленин же ММКнын башка түрлөрүнүн турмуш чындыгын чагылдыруучу каражаттары катары алардын ар биринин спецификасы ар башка. Мисалы, теледе башкы көңүл сапаттуу тартылган тасмаларга бурулса, радиодо негизги басым уктуруунун сапатына басым жасалат. Анткени, радиодо кандай гана маалымат болбосун, угармандарга уккулуктуу үн аркылуу жеткирилиши зарыл. Радионун эң негизги каражаты бул – үн. Үн каражатынын жардамы менен журналист аудиторияны өзүнө гана тартпастан, аны бүтүндөй уктуруунун деминде кармап, балким, кийинки берүүлөрдү чыгаруунун зарылчылык кырдаалдарын жаратууга тийиш. Бул өз кезегинде журналисттен жогорку кесиптик даярдыкты жана теманын актуалдуулугун артырууга жетишүүнү талап кылат. Ошол эле учурда радио аркылуу уктурулган кандай гана материалдар болбосун, угармандардын бардык катарына жеткиликтүү тилде болушу керек [2. 41-6.]. Көпчүлүк өлкөлөрдө радиожурналисттердин лексиконунун тактыгы, уккулуктуулугу жана жеткиликтүүлүгү жана башка маселелер боюнча аңгемелешип, бул сапаттар радиожурналистке өтө зарыл сапаттардан экендиги эскертилет. Ошол эле учурда радио уктуруунун жанрына байланыштуу сүйлөө ыргагы жана стили туура тандалып алынууга тийиш. Мисалы, адабий уктуруулар, коомдук же маданий ж.б. уктуруулардан айырмаланып, сөздүн көркөмдүүлүгүнө, эмоционалдуулукка негизделет десек болот. Кандай гана жанрдагы (адабий, маданий, спорттук ж.б.) дейли, жасалмалуулукка эмес табигый түрдө болууга тийиш.

Жаңы байланыш каналдарынын байланышы – интернет жана мобилдик байланыш. Учурдагы маалымат мейкиндигинин ааламдаштырылышы – бүтүндөй дүйнөнүн келбет-түсүн, көрүнүшүн гана өзгөртпөстөн, бизге коммуникациянын жаңы талаптары, жоболору менен эрежелерин таңуулап жаткандыгы жакшы белгилүү. Маалымат революциясы жалпыга маалымдоо каражаттарын (ЖМК) өзүнүн күч-кубаты, даражеси, ыкчамдыгы жана таасиринин жайылышы боюнча коомдогу калган салттуу үч: мыйзам чыгаруучу, аткаруучу жана сот бийлигин бирге алганда да, алардан алда канча ашып түшө турган саясий бийликтин вирту

алдуу “төртүнчү” бутагына айландырып жатат. Адамзаттын тарыхында биринчи жолу, негизинен, максималдуу экономикалык же саясий кирешелерге жетишүүгө багытталган саясий маданият да, дал ошол ЖМКлар аркылуу калыптанууда. Биз ааламдаштыруу жана эл аралык жаңы тартиптин түзүлүш шартында, «ким маалыматка ээлик кылса, ал – дүйнөгө ээлик кылат», – деп мындан дээрлик төрт жүз жыл илгери Англиялык атактуу философ Френсис Бэкондун айткан сөздөрү бүгүнкү күндө сапаттык жаңы мааниге ээ болуп жатканына күбөбүз.

Радиожурналистиканын дагы бир негизги өзгөчөлүгү, же башка ММКдан артыкчылыгы – радио уктурууларды угуу үчүн атайын жагдай-шарт талап кылынбайт. Болгону, радиоаппараттын болушун талап кылат. Андан өзү каалаган толкунга которуп алып, тиешелүү радиопрограммаларды угуп, ошол эле мезгилде башка иштерди да аткара берүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт. Ал эми теледе тигил же бул программаны көрүү үчүн атайын сыналгынын маңдайына олтуруу керек. Бул боюнча миңдеген жылдар мурун кытайлык акын жана окумуштуу Ван Цзюньюй (Ван Ци): «Не доставляет удовольствия слушать то, что надлежит смотреть». Тактап айтканда «Лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать» [3, 175-б.] – деп айтканы бул сөзүбүзгө далил болуп турат. Телекөрсөтүү радиодон асман менен жердей айырмаланып киного, театрға жакыныраак келип, сөз менен да, айрыкча көрсөтмөлүүлүгү менен жашаган искусство болуп чыкты. Ал эми гезитада болсо, башкы көңүл сапаттуу сөзгө бурулат. Бул боюнча «Си-Би-Эс» кабарлар бөлүмүнүн редактору Эд Блисс «Айтылган сөз кайрылгыс болуп кетет» [4, 38-б.] – деп жазган. Себеби, гезиттик журналисттин колундагы башкы куралы сөз, болгондо да, окурманды арбап ала тургандай таамай, курч, жеткиликтүү сөздөр. АКШнын үчүнчү президенти Томас Джефферсон мындай деген: «Биздин бийликтин өзөгүн элдин ой-пикири түзгөндүктөн, эң биринчи максат, ушул укук корголууга тийиш, эгер мага бизде гезитсиз бийлик, же бийликсиз гезит болуш керек, ушул экөөнүн бирин тандаңыз дешсе, олук-солук болбостон, акыркысын тандамакмын» [5, 275-б.] деп айткан. Өнүккөн өлкөлөр басма сөз эркиндигин укуктук жактан коргоп, атайын мыйзамдарды кабыл алышкан. Элдин жалгыз мүдөөсүн, ой пикирин басма сөз аркылуу бийликтегилерге жеткирип тургандыктан, басма сөзгө олуттуу мамиле кылып келишет.

Гезиттик маалыматтар менен таанышууда, окурман кандайдыр бир материалдык чыгымга туш болот. Анткени, ар бир гезиттин жаңы санын сатып алып окуп туруу керек. Ал эми радио, журналистикага өтө жакын келип үндүн күчү менен гана иштеген, өзүнүн бүт турмушун сөз менен гана туюнта турган, сөзгө аябай күч келтире жашаган искусство. Бекеринен академик, окумуштуу В. Виноградов «Сөз бул кептин, речтин уюткулуу көрөңгөсү, ал эми жан дүйнө анын дабыштары үн дөрү» [6, 79-б.] – деп баса белгилеп айтпаса керек. Жогоруда биз белгилеп өткөн көркөм каражаттар (музыка, үн, дабыштар) сындуу кошумча атайын эффекттерден тышкары, дагы радиожурналистин чыгармачылык дараметинин болушу замандын талабы болуп саналат.

Радиожурналист үчүн жакшы психолог болуу, адамдарды түшүнүү, студиядагы ар бир конокко мамилени таба билүү, теманы ачып бере алгыдай кызыктуу маек куруп калууга жетишүү абдан маанилүү. Анткени, журналист үчүн адамдарды сезе билген маектеш болуу керек. Ал көбүнчө маданият, адабият жана коомдун баардык сфераларын дагы адамдар менен баарлашат. Анын сүйлөгөнү, акылы алардын деңгээлине дал келиши керек. Радио берүүлөр адамдарга чоң психологиялык таасирин тийгизет, анткени ал аудио кабылдоого багытталып, бул адамдын кыялына жана акыл-эс иш-аракеттерине түздөн-түз таасир этет. Бул боюнча залкар жазуучубуз Чынгыз Айтматов журналисттерге «Мен турмушта олуттуу жоопкерчиликти моюнума алып, ошону эл-журтума өзүмдүн жакшылыгымды, чындыгымды, тазалыгымды билдирип, аракет кылам деген ишеним менен иштөөгө үйрөнүшүбүз керек» [7, 544-б.] – деп кеңешин берген. Ошондуктан, журналист үчүн биринчи кезекте коомго болгон жоопкерчилик жөнүндө сезе билиши керек. Журналисттин жарандык позициясы өзүнүн кесиптик ишинде так көрсөтүлүшү керек. Чынчыл жана объективдүүлүк факторлорун камтып, коомчулукту маалымат менен камсыздай алат. Азыркы коомдо журналистика эң маанилүү компоненттердин бири болуп калды. Маалыматтык технологиялардын доорунда адам баласы күнүнө бир нече эсе көп маалымат алаары илимий жактан далилденген. Маалымат агымдарын биз гезиттерден, сыналгыдан, интернеттен жана, албетте, радиодон алып турабыз.

Берүүнүн ийгилиги дайыма эле маалыматтын сыйымдуулугуна жана ыкчамды

гына гана көз каранды боло бербейт, көп учурда радиожурналисттин чын ыкластуу сүйлөшүүнүн формасын таба билүүсү жана оппоненттин угууга болгон каалоосу радио станциянын ийгилигин аныктоочу факторлор болуп саналат. Ошондуктан, радиожурналист алып барып жаткан уктурууга дайым даяр болуп, атайын электен өткөрүп, маектеши жөнүндө көбүрөөк маалымат топтоп алуусу керек. Бул боюнча радиожурналист Л. Маграчев: «Уважайте собеседника, стараясь поддерживать с ним разговор, не бойтесь поспорить, но обязательно выслушайте его мнение, не перебивайте его на полуслове, дайте закончить мысль» [8. 125-б.] – деген пикир айткан. Журналист, интервьюга чакырган маектешинин оюн бөлбөй уга билиши керек. Ал уктуруу жыйынтыкталганга чейин үзгүлтүксүз баарлашууга даяр болуп, студияда конок менен баарлашып, радио угармандардын чалууларына жооп берип, редакцияга келген билдирүүлөрдү жана каттарды окуп, жооп бериши керек. Журналист аңгемелешүүнүн жүрүшүнө, маектештеги тезистердин так аргументтелишине, анын ойлорунун логикасына, сүйлөшүүнүн темасын карманууга жана башкаларга байкоо жүргүзөт. Бул үчүн журналист бир нече ыкмаларды колдонот:

- бир-эки сүйлөм менен ал тема аяктаганын жана экинчисине өтүүгө убакыт келгенин айгинелейт;
- айтылган ойлорду жалпылайт;
- маселе боюнча конкреттүү фактыларды келтирүүнү суранат;
- эгерде маектеш жооптон алыстап кетсе, суроону кайрадан кайталап, кезектеги үч-төрт суроодон кийин берет;
- толук эмес жооп бергенде, уландысын күтүп жаткандай сезилет мисалы, бир азга унчукпай туруу;
- журналист маектешине демилгени тартып алууга жол бербейт. Ал өзү туура деп эсептеген маалыматты гана берет.

Акыр-аягы, бул ыкмалардын баары маектешүүнүн темасын толук ачууга алып келет. Корутунду бөлүгү жеңил тактоочу суроолорду камтыйт, же тескерисинче, маектешин таарынычка алып келиши мүмкүн болгон эң ыңгайсыз суроолор. Демек, сүйлөшүүнүн бүт жүрүшүнө терс таасирин тийгизет. Аягында жагымсыз суроолор берилсе да, эч кимде жагымсыз маанай калбашы үчүн, ортолук (нейтральный) көз карашка алып келүүгө аракет кылуу керек, студияга келген мейман үчүн жагымдуу боло тургандай маектешүү керек.

Маектин акыркы этабы абдан маанилүү, анда эреже катары, аяктоо убактысы гана алдын-ала пландаштырылышы мүмкүн. Сүйлөшүүнү аяктоо үчүн эң ылайыктуу тактика аны жыйынтыктоо жана позитивдүү нотада бүтүрүү.

Мындай кырдаалда журналист менен радио угарман тең өнөктөш болгон радио уктуруу гана эмес, радио байланыш пайда болушу мүмкүн. Эгерде журналист жакшы радио алып баруучу болгусу келсе, анда ал аудитория менен дал ушундай бирдей баарлашууга көнүшү керек, анткени баарлашуу процессин колдоого кызыкдар эмес адамды эч ким уккусу келбейт. Психологиялык изилдөөлөр боюнча, радио угармандардын көпчүлүгү байланышка муктаж. Алар үчүн акыркы жаңылыктарды билүү гана эмес, кеңеш алуу, алардын көз-карашын аныктоого жардам берүү ж.б. Демек, радиожурналист үчүн аудитория менен байланыш студиядагы коноктон кем эмес болушу керек. Түз эфир болуп жаткан окуялардын толук жана жеткиликтүү үн сүрөтүн чагылдырышы керек. Алып баруучулар да, угармандар да кийинки мүнөттө эмне болорун билишпейт. Ушундан улам аудиториянын болуп жаткан нерселерге көбүрөөк көңүл буруусу пайда болот. Анткени реалдуу убакытта угуучу болуп жаткан окуялардын түздөн-түз күбөсү жана катышуучусу болот. Түз эфирдин башкы артыкчылыгы – радиожурналистке эмоционалдык жана интеллектуалдык жактан өзүн көрсөтүүгө максималдуу мүмкүнчүлүк түзүп берет. Түз эфирде иштеген журналисттин милдети-программанын коногунун төмөнкү сөздөрүн жана угармандардын аларга болгон реакциясын алдын ала билүү, ар кандай сөздөргө жана окуяларга бир заматта реакция кылуу. Журналист кандай гана кырдаал болбосун, күтүлбөгөн бурулушка даяр болушу керек. Радиожурналисттин жогорку кесипкөйлүгү мына ушунда. Түз эфирде берүү журналисттин аудитория менен ачык сүйлөшүүсүн билдирет, ошондуктан алдын ала даярдалган текстти окуу минималдуу болушу керек. Бул бир гана телевидениеге тиешелүү эмес, учурда радиопрограммалардагы түз эфирде өз ишин алып барып жатышат. Тактап айтканда радиопрограммалар социалдык тармактар аркылуу түз алып көрсөтүлө баштады. Бул учурдун талабы себеби, радио тармагында мурда мындай мүмкүнчүлүк болгон эмес.

Журналист өз материалын радиостудиядан тышкары даярдап жатканда, бир нече факторлорду эске алышы керек:

□ Иш-чара өтүп жаткан учурда жай гашкан жериңизди аныктоо. Мүмкүн болгон акустикалык тоскоолдуктарды эске алуу журналист үчүн абдан маанилүү. Ошондой эле, аппаратураны, камераларды орнотуу ыңгайлуулугун ал иш-чаранын жүрүшүндө кыймылдайбы же жокпу, алдын-ала текшерип алганы оң;

□ окуя болгон жерде, иш-чаранын башкы каармандарын өткөрүп берүүгө катышуу жөнүндө сүйлөшүү жана алар менен макулдашуу;

□ текшерүү тексттин алдын ала бланктары, брошюра, бейджик же атайын уруксат кагазын чыныгы кырдаалга жана атмосферага дал келишин камсыз кылуу

Иш-чара алдын-ала пландаштырылганда, журналист иш-чаранын сценарийин гана эмес, анын жүрүшүндө келип чыгышы мүмкүн болгон кыйынчылыктарды да эске алышы зарыл.

Белгилей кетүүчү нерсе, импровизацияга даярдык бул журналисттин эң негизги касиеттеринен. Албетте, бул үчүн журналисттин топтогон тажрыйбасы анын кесипкөйлүгүнө байланыштуу. Анткени, күтүлбөгөн жагдайларда, байкоочулук жана ыкчам реакция журналистке угармандар алдында жакшы даярдалган адис катары көрүнүүгө жардам берет. Мында радиожурналисттин эрудициясы, окуянын проблематикасындагы маалымдуулугу, болуп өткөн фактыларды байланыштыра билүүсү чоң роль ойнойт. Сөзүбүз куру болбош үчүн буга бир мисал ата-мекендик радио тарыхынын легендасына айланган Вадим Синявскийдин корреспонденттик практикасынан бир мисал. Ал дагы 1945-жылы орус футболчулары Англияда болуп өткөн жооптуу беттешке катышкан. Матч бүткүл дүйнөгө көрсөтүлүп жаткан бирок ал Россияда эң чоң кызыгууну жаратты. Ал эми Лондондо ошол күнү аба-ырайы суук болуп, туман болуп турду. Телекөрсөтүүлөрдөн талаада эмне болуп жатканын көрүү кыйын эле. Спортчулар оюнду жылдырууну суушташты, бирок матчтын уюштуруучулары баш тартышты, себеби баардык билеттер элге сатылып калган эле. Беттеш башталганда Синявский оюнчулардын бүдөмүк бөлүктөрүн көздөй багыт алган. Калың тумандын жаңы толкуну талаага үйүлүп, же комментатор оюнчуларды эмес, түшүнүксүз көлөкөлөрдү көрдү. Андан кийин ал комментатор кабинасынан чыгып, микрофон менен талаанын каптал сызыгына чыгып, Синявский биздин дарбазада укмуштуудай дарба

зачы Алексей Хомич турганын билген. Талаадагы кыймыл боюнча биздин дарбазага кол салуу болду. Мына, стадиондун күркүрөгөнү жана кол чабуулар же Хомич голду өткөрүп жибердиби, же топту алдыбы...

Синявский микрофонун артына коюп, стадиондун ызы-чуусунун артында анын үнү угулбагандан пайдаланып, жети сааттык коргоочу капитанга кыйкырат:

– Миша, эмне?!

– Хома алды!

Синявский эфирдеги бул эки сөздү мындайча чечмеледи: «жогорку оң бурчтан жаркыраган ыргытууда Алексей Хомич топту алды. Сонун ыргытуу! Стадиондун үнү уга сыйзыбы?... Сиз бул кыйкырыктарды угуп жатасызбы?... Бул Хомичке Лондон кол чаап жатат» – деп берүүнү жыйынтыктаган.

Бул жерден кандай гана учур же кырдаал болбосун, журналист өзүнүн тапкычтыгын, көрөгөчтүгүн ошол ситуациядан кантип, кандай болсо да чыгып кетүүнүн жолдорун таба билиши керек болгон бир гана мисал. Кээде, импровизация татаал кырдаалдарда да зарыл, бирок бул теманы жакшы билүү менен гана мүмкүн болот. Келечекте журналист болом деген ар бир студент бул үчүн талбай окуп билим казынасын толтурушу абзел.

ММКдын башка түрлөрү сыяктуу эле радиоктуруулар да белгилүү бир кызматтарды аркалап турушат. Радиоктуруулардын коомдук иш аракети өтө кеңири жана ар тараптуу болгондуктан, адегенде эле анын коомдук функциясы көзгө урунат. Дегеле, функция дегендин өзүн ар тараптуу чечмелеп жүрүшөт. М: функция-кызмат, аткарган иши, чыгармачылык чөйрөсү деген маанилерде колдонулат. Ушул чечмелөөгө таянып, биз радиоктуруулардын ар тараптуу кызматын аныктап көрөлү. Адегенде эле үч фактор көзгө урунат:

1. Радиоктуруулар бир эле мезгилде ар тараптуу кызматты бирдей аткаргандыгы менен мүнөздөлөт;

2. Радиоктурууда дисфункцияга же, маалыматты терс, көздөгөн багытынан сырткары чагылдыруу тенденциясы байкалат. Же болбосо, радионун максаты бир башка да, андан кетип жаткан маалыматтардын багыты бир башка болгон учурлар көп.

3. ММКнын башка түрлөрүндөй эле, радиоктуруу да үгүттөөчүлүк багыттан кула албайт. Конкреттүү социалдык-саясий, экономикалык тапшырмалардан улам ага ылайык келген маалыматтарды топтоп, ком

ментарий жасап, ар түрдүү рекламалык жаг дайларды эске алып, түрдүү радиoproграммалар түзүлөт.

Мамлекеттеги саясий түзүлүштүн ал машышы радиоуктуруулардын кызматына түздөн-түз таасирин тийгизип, кайсы бир функциясы актуалдуу болуп чыга келсе, кайсы бири өз күчүн жоготот. Айталы, тоталитардык түзүлүштө радиоуктуруулардын маалыматтык жана агартуучулук функциялары солгундап, коллективдүү пропаганда, агитация жана коомдук пикир жаратуу кызматтары алдыга чыга келет. Тескерисинче, коомдогу демократиялык түзүлүштө радиоуктуруулардын маалыматтык, агартуучулук ж.б. функциялары жанданып, ар бир адамга тандоо жолуна мүмкүндүк түзүүчү маалыматтарды жеткирип туруу кызматтарын аркалайт. Радиоуктуруулардын көптөгөн кызматтарын чогултуп, мындай топторго бириктирүүгө болот:

1. Маалыматтык кызматтар: Маалыматтык кызматтын өзөгү – рекламалык кызмат.

2. Коомду социалдык жактан башкаруу кызматы. Буга коомдук пикир жаратуу жана түзүү кызматы, пикир алмашуу, таалим-тарбиялык, үгүттөөчү-таркатуучу функция, уюштуруучулук кызмат.

3. Маданий-агартуучулук кызматы: эстетикалык, агартуучулук, көңүл ачуу кызматы-рекреативдүү кызматтын түрүнө жатат.

Маалыматтык функциялар. ММКнын бардык түрлөрү коомдун маалыматтык тарбын канааттандырып турууга багытталган. Радио башкалардан айырмаланып, өзүнө таандык каражаттардын жардамы менен маалыматты тез, ыкчам жана эмоционалдуу түрдө бере алат. Бир гана жаңылыктар маалыматтын өзөгүн түзбөстөн, коомдук турмуштун башка жагдайлары да маалыматтык деңгээлге ээ. Ошондон улам, ар түрдүү кабарлардын өзөгүнөн радионун маалыматтык кызматын көрүүгө болот. Коомдук кызыкчылыктарды канааттандырууда, маалыматтарды оперативдүү жеткирүүдө жаңы формалар колдонула баштады: Айталы, кабарлардын башында жана аягында кыскача аннотация келтирүү. Ал эми радиоберүүлөрдөгү дисфункция төмөндөгү учурларда көрүнөт:

□ маалыматтардын идеологияга сугарылышы;

□ тыюу салынган темаларды козгоо;

□ толук эмес маалыматтардын таратылышы;

Радиоберүүлөрдүн рекламалык кызматы. Радиоуктурууда рекламанын мааниси чоң. Ал угармандарга тез аранын ичинде чечим кабыл алууга, керектүү тандоодо, тура чечим чыгарууда зор кызмат аткарат. Реклама радиожурналисттен профессионалдуулукту, өзгөчө билимди, шыктуулук менен жөндөмдүүлүктү талап кылат. Рекламадан түшкөн каражаттар радиостанциянын каржылоо системасынын негизги финансылык булагы. Ал эми радиоуктуруудагы рекламалык дисфункцияга төмөндөгү көрүнүштөр кирет:

□ рекламалык тексттердин мазмундук өксүгү;

□ рекламаларды жайгаштыруудагы чен-өлчөмдөрдүн так сакталбашы;

□ радиоуктуруулардагы жашыруун рекламалык көрүнүштөр.

Коомду социалдык жактан башкаруу кызматы: Радио коомго таасир этүүчү уникалдуу каражаттарга ээ болгондуктан, ал коомду социалдык жактан башкарууга колдонулат. Бул башкаруу адамдардын коомчулукта өзүн-өзү алып жүрүүдөгү нормалар гана эмес, радио аркылуу алардын тигил же бул кадамдарга барууга туура чечим кабыл алууларына, көмөк көрсөтөт. Коомдогу стабилдүүлүккө жетишүүдө радиоуктуруулардын кызматы чоң.

Коомдук аң-сезимди калыптандыруу кызматы: Коомдук аң-сезимди чагылдыруучу механизмдер катары шайлоолор менен референдумдарды атоого болот. Коомдогу саясий-социалдык өзгөрүүлөрдүн учурунда радио да четте туруп калбайт. Ошол саясий акциялардын маани-маңыздарын түшүндүрүү, туура багыт берүү жагынан маанилүү ролду ойнойт. Мындагы дисфункция катары-коомдук аң-сезимди ойнотуу, коомчулуктун пикиринен пайдалануу сыяктуу жат көрүнүштөрдү айтсак болот.

Радиожурналистиканын журналисттик ишмердүүлүктүн башка жанрларынан айырмачылыгы, биринчи кезекте, анын өтө жогорку деңгээлдеги оперативдүүлүгү, эмоционалдык жактан угарман аудиториясына өзгөчө таасир этиши менен аныкталат. Анткени, радиожурналистикада турмуштук жана адабий материалдар атайын ыкма-каражаттардын жардамы менен иштетилип, композициялык жактан жаңы өң-түс берилип, натыйжада, угарман аудиториясынын көңүлүн өзүнө бурдура турган жаңы продукцияны иштеп чыгууга жөндөмдүү келет. Мында башкы орун радиожурналистиканын көркөм каражаттарына негизделет.

Радиожурналистиканын көркөм каражаттары бири-бири менен ажырагыс тыгыз байланышта турган эки группадан турат:

1. Табыгый же форма түзүүчү көркөм каражаттар;
2. Техникалык, же стиль түзүүчү көркөм каражаттар.

Форма түзүүчү каражаттардын группасына радиожурналисттин колундагы али иште тиле элек материалдар кирет. Же болбосо, журналисттин колундагы төрт элементти форма түзүүчү каражаттарга киргизүүгө болот:

1. Радиокеп;
2. Музыка;
3. Документалдуу жаздырылган материалдар (студиядан сырткары алынган маектер, интервьюлар;
4. Ар түрдүү көркөм эффекттер (шум, студиялык же турмуштук, атайын даярдалган ж.б.).

Ушул төрт элемент дайым туруктуу келип, субъективдүү иш аракет аткарылса да, өз жаратылышын өзгөртпөйт, дайыма стабилдүү келет. Ошондуктан, бул элементтерди радиожурналистиканын табигый көркөм каражаттары дешет. Ал радиожурналисттин комментарийлик коштоосуна кабылганда, жана ар түрдүү көркөм эффектилердин колдонулушу менен өз алдынча бүтүн бир чыгармага айланганда гана угарман аудиториясына тартууланып, элдин сынына коюлат.

Ал эми техникалык, же стиль түзүүчү көркөм каражаттар, тескерисинче, мобилдүү келип, толук түрдө субъективдүү чыгармачылык иш аракеттен көз каранды болуп турат. Буга төмөндөгүлөр кирет:

1. Монтаж
2. Үн тазалоо, жымсалдоо
3. Атайы үн жасоочу техникалык мүмкүнчүлүктөрдүн тобу кирет. (М: реверберация)

Жыйынтыктап айтканда, радиожурналистиканын коомдук ролу өтө жогору. Өзгүндө таанып билдирүүчүлүк, көркөм-эстетикалык, рухий мүмкүнчүлүктөрдү аркалап, ММКнын башка жанрлары менен өтмө катар тыгыз байланышта турат. Же, учурдагы ММК байланыш-катышын төмөндөгүдөй формула менен туюндурууга болот:

□ радионун максаты-маалымдоо, угузуу;

□ теленин максаты-көрсөтүү, чагылдыруу;

□ гезиттин максаты-анализдеп түшүндүрүү.

Радио жүз жылдан бери жашап келет, бул баардыгыбыз үчүн маанилүү маалымат булагы болуп саналат. Адамдар радиону ыңгайлуулугу үчүн жакшы көрүшөт. Ал коммуникация системасына карама-каршылыксыз абдан гармониялуу кирди. Радио басма сөздүн аналитикасын, адабияттын интеллектуалдуулугун, кинонун документалдуулугун тактап айтканда чындыкты чагылдырган көргөзмөлүүлүгүн талашкан жок. Радиотолкундар айтылган ойду, сезимди, сөздү ыкчамдык менен планетанын кандай гана жерине болбосун жеткире алды. Ал театрдагы же концерттеги артисттерди көрсөтө албайт. Бирок, ар бир адамдын үйүнө дабышын, үндөрүн жана музыканын жардамы менен драманы, музыканы алып келди. Ошондуктан, акын В. Маяковский өз кезегинде бекеринен радиону “Искусство” деп атабаса керек.

Учурдагы ММКдын ичинен радиожурналистика оперативдүүлүгү жагынан баарынан алдыда турат. Мисалы, коомду түйшөлдүргөн кандайдыр бир окуя, же көрүнүш болуп өтсө, радиожурналистика өзүнүн спецификалык каражаттарын колдонуп, баарынан биринчи оперативдүү түрдө ал окуяны угармандарга тартуулай алат. Ошол окуя болуп жаткан жеринен телефондук байланыш аркылуу түз эфирде бере алат. Эгер ошол окуяны теледен көрсөтүү керек болсо, аны адегенде аны тартып, монтаждап, андан соң эфирге берет. Кээде түз алып көрсөтө алышат. Бирок, мында атайын техникалык каражаттар унаа талап кылынат. Бирок, маалымат каражаттарын таркатуу маал-маалы менен атайын белгиленген убакытта берилип тургандыктан, тартылган тасма бир аз кечигип, көрүүчүлөргө тартууланат. Ошол эле маалыматты гезит беттерине басуу керек болсо, аны адегенде макала түрүндө жазып, ал гезит басмадан терилип, окурмандардын колдоруна тийгенче да тир топ убакыт өтүп кетиши ыктымал. Бул жагынан да радиожурналистиканын спецификалык өзгөчөлүктөрү жогору экендигине дагы да ынандым. Ошентип, ММКнын артыкчылыктары жөнүндө сөз кылганда, окурмандардын, угармандардын же көрүүчүлөрдүн жеке психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу керек.

Адабияттар:

1. Айтматов Ч.Т. Собр. соч.: В 7-ми т. Т. 7. Статьи. Выступления... – М., 1998. – [7. 544 с.]
2. Багиров Э. Г. Место телевидения в системе средств массовой информации и пропаганды. М., 1976, [1. с. 112.]
3. Бгажноков Б. Х. Особенности радиоречи // Психолингвистические проблемы массовой коммуникации. М.: Наука, 1974. С. 66-80.
4. Горяева Т.М. Радио России - М. 2000 г.
5. Гребенщиков А. Радио речь – жанр публицистический. Л., 1975г. [6. 79-6.]
6. Джефферсон Томас. Гиганты политической мысли // Великая Америка. – М., 2007. – [5. 275 с.]
7. Дүйшеев Ж. Сүйлөө маданияты жана стилистика. – Б., 2007ж.
8. Журналисттер үчүн колдонмо. Бишкек.: – 2005-ж. [2. 40-41-б.].
9. Жумагулов С. «Журналистикага жол» – Бишкек, 2015
10. Зарва М. В. «Слово в эфире: О языке и стиле радиопередач» – М., 1971г. – 56 с.
11. Иманалиев К. «Кыргыз Радиосунун тарыхынан». // «КТР Обо». – 2006-ж. 22-сентябрь.
12. История советской радиожурналистики: Документы. Тексты. Воспоминания. / Сост. Т. М. Горяева. - М.1991
13. Касаболотов Ж. «Жазганыбыз жакшы окулсун десек...». Стилистика боюнча журналисттерге колдонмо. – Б.: 2011. – 39 б. (Журналисттер коомдук бирикмеси, «Internews Network» уюмунун Кыргызстандагы өкүлчүлүгү).
14. Корконосенко С. Основы теории журналистики. – М., 2007. – 297 с.
15. Князев А. Основы тележурналистики и телерепортажа. Учебное пособие. – Б.: КРСУ. – 2001. - С. 160
16. Любосветов Д.И. По законам эфира: О специфике творчества радиожурналиста / Д. И. Любосветов - М., 1979.
17. Маграчёв Л. Е. Встречи у микрофона // Очерки журналиста. – М.: б. и., 1959г. - [8. 125-б.] (Библиотечка работника радиовещания и телевидения).
18. Омашев Н. Казак радиожурналистикасы... – Алматы, 1992. – 264б.
19. Олейник В. П. Радиопублицистика. М., «Высшая школа», 1978г.
20. Осмонов А. Махабат: Ырлар. Ф.: Кыргызстан, 1990. 52 б
21. Поттер Д. Көз карандысыз журналистика колдонмосу // Б.: – 2006. [4. 38-б.]
22. Радиожурналистика / Под редакцией А. А. Шереля. - Изд-во МГУ, изд-во «Высшая школа», 2002 г. [3.175-б]
23. Смирнов В.В. Практическая журналистика: Информационные жанры радиовещания / В. В. Смирнов – Ростов-на-Дону. 1997.
24. Смирнов В.В. Формы вещания (функции, типология, структура радиопрограмм) М.
25. Товстоногов Г. Театр начинается с истины. / «Кругозор» (№ 1, 1969)
26. Швейцер С. Иоганн Себастиан Бах М., 1965г. – 751 с.
27. Усупов С. Керектүү жана керектүү кесип. – Бишкек, 2014. – 134 б.